

Razmerje med spolom kot potezo reference in spolom kot slovnično kategorijo

1. Temeljne podmene

Namen prispevka je dodatno osvetliti razmerje med slovnično kategorijo 'spol' kot potezo oblikoslovnih in skladenjskih pravil slovenskega jezika in naravnim spolom kot potezo reference. V tem smislu se prispevek dotika razmerij med slovničnimi pravili in načeli prikazovanja (reprezentacije). Pokazati želi, da prikazovanje naravnega spola kot poteze reference vodijo dvojja, sobesedilno in kontekstualno občutljiva pravila. Slednja omogočajo prilagoditev spolnega zaznamovalca, izražene s samostalniško besedo ali osebno glagolsko obliko, spolu reference. Nasprotno pa skladenjska pravila v številnih položajih spolno razliko nevtralizirajo in jo izrazijo z oblikami za moški spol. Tu se slovnična pravila in pravila prikazovanja naravnega spola ne ujemajo. Razlikovanje teh pravil govorcem omogoča izbrati položaju in referenci ustrezen zaznamovalec spolne razlike.

V slovenskem jeziku je mogoče pripisati pomensko potezo 'spol' slehernemu samostalniku; izražena je s končniškim morfemom. Večinoma imajo samostalniki moškega spola v im. ed. ničto končnico, samostalniki ženskega spola pa končnico -a, vendar napovedljivost spola na podlagi končniških zaznamovalcev ni zanesljiva, saj so nekateri samostalniki z ničto končnico ženskega spola, nekateri s končnico -a pa moškega; samostalniki s končnico -e so srednjega ali moškega spola. Spol se oblikovno obvezno udejanja pri besedilnem navezovanju ter pri ujemalnem izražanju skladenjskih razmerij, to je v sintagmah osebek — povedek (osebek določa število in spol povedka), samostalniško jedro — prilastek (jedro samostalniške zveze določa spol, sklon in število ujemalnega določila), ujemanje v številu in spolu pa je obvezno tudi v nadstavčnih zvezah kot zaznamovalec koreferenčnega razmerja med naveznikom in nanašalnic. Tako je 'spol' kategorija oblikoslovnega in skladenjskega sestava ter opravlja dve vlogi: je inherentna kategorija oblikoslovnoskladenjskih pravil, ki omogočajo izražanje sintagmatskih razmerij in besedilne povezanosti, hkrati pa opravlja prikazovalno (reprezentacijsko) vlogo. Kot poteza zaznamujočega prikazuje naravni spol, spolno razliko med m in ž kot potezo reference. Obvezno spoštovanje ujemalnih in navezovalnih pravil se križa s prikazovalnimi pravili, tako da je v nekaterih položajih pomenska razlika med samostalniki moškega in ženskega spola nevtralizirana v prid samostalnikov moškega spola: Om + Ož - Om. Tako so oblike ženskega spola in njim pripadajoče reference zastopane z oblikami za moški spol, obrnjeno pa ni mogoče, ne da bi bilo izražanje zaznamovano ali celo nepravilno. Opraviti imamo z nesomernim razmerjem med slovničnimi in prikazovalnimi (reprezentacijskimi) pravili. Oblike moškega spola so posredujoči dejavnik pri prikazovanju ženskega spola kot poteze reference. Ta pravila so obvezna in v nekaterih položajih zahtevajo, da se morajo bitja ženskega spola izražati z oblikami za moški spol. Glede na dejansko referenco se v besedilu pojavi presežek oblik moškega spola in primanjkljaj oblik ženskega spola. Gospodarnost izražanja se dosega v škodo oblik ženskega spola. Lahko bi rekli, da oblikoslovnoskladenjska pravila in načela rabe ne omogočajo enakovrednega prikazovanja spolne razlike moški — ženska, temveč jo prikazujejo prek

hierarhizacije. Na psihološko pa tudi ideološko-politično priostreno vprašanje, ali prikazovanje spolne razlike prek hierarhizacije oblik in pravil, s katerimi izražamo spol, vpliva na oblikovanje spolne istovetnosti ženske osebe, njene morebitne neenakovrednosti, v pričujoči raziskavi ni mogoče odgovoriti, saj ne vemo, kakšne zavedne in nezavedne učinke ima posredujoča vloga jezikovnih pravil pri prikazovanju dejanskosti in pojmovnosti.

2. Prikaz slovnčnih pravil

2.1. Spol in podspol

S končniškim morfemom ne izražamo samo razlik med moškim, ženskim in srednjim spolom samostalniških besed, temveč tudi *podspol*. V to kategorijo uvrščamo pomenski kategoriji 'život' in 'človekost'. S kategorijo 'život' zaznamujemo razliko 'živo' — 'neživo'. Če primerjamo sklanjatvene vzorce za samostalnike moškega, ženskega in srednjega spola, ugotovimo, da se pri sklanjatvenem vzorcu za samostalnike moškega spola, če gre za zoološke osebe, imenovalnik ne ujema s tožilnikom (človek — človeka), pri samostalnikih, ki zaznamujejo nezoološke osebe, pa se imenovalnik in tožilnik ujemata (hrast — hrast). Kategorija 'život' ni kodirana v sklanjatvene vzorce za samostalnike ženskega in srednjega spola, ali, kot ugotavlja J. Toporišič (1981: 81), so zoološki osebk ženskega spola »slovnčno seveda neživi«. 'Život' kot kategorija samostalnikov, ki zaznamujejo zoološke osebe m, se iz zoološkega okvira širi v prenesenem pomenu tudi na nekatere druge samostalnike moškega spola.

Druga kategorija *podspola* je 'človekost' ali »personalnost«:

»Slovenska ustreznica k »personalnosti« je *človekost* zato, ker je *osebnost* nekako težka beseda« (n. d.: 82). Ta poteza je v slovenskem jezikoslovju opisana kot razlika v rabi samostalniških zaimkov na -k. Vprašalni zaimek *kdo* je moškega spola. V *Slovenski slovnici* je opredeljen tako: »Zaimek *kdo* uporabljamo tedaj, kadar sprašujemo po moški osebi ali sploh po kom iz skupine ljudi, v kateri so moški in ženske« (J. Toporišič, 1984: 244). Podobno velja za oziralni, nedoločni, poljubnostni in nikalni zaimek. O spolu zaimkov sklepamo iz prisojevalnih zvez, sledeč pravilu, da spol osebk določa spol povedka: *Kdo je prišel?* — *Kaj je prišlo?* *Kdo* je moškega, *kaj* srednjega spola.

S samostalniškimi zaimki na k- po referenci vprašujemo, jo izražamo nedoločno ali poljubnostno: *Kdo je prišel?* — *Je kdo prišel?* — *Nekdo je prišel.* — *Kaj ga je obšlo?* — *Nekaj ga je obšlo.* — *Ali ga je kaj obšlo?* Vendar spol zaimkov ne določa spola samostalnika, s katerim v odgovoru oziroma v nadaljevanju besedila poimenujemo referenco: *Kdo je prišel?* — *Ana je prišla*, čeprav sta besedi *kdo* — *Ana* v nadomestnem razmerju. Spol poimenovanja se ravna po poimenovanju reference, po kateri vprašujemo.

Raziskava samostalniških zaimkov s pokaznim (deiktčnim) pomenom razkrije, da se spol teh zaimkov prilagaja naravnemu spolu nanašalne bitnosti, na katero kažejo. V to skupino uvrščamo osebne in posamostaljene kazalne zaimke. Pri rabi osebnik zaimkov za 1. in 2. osebo ednine se spol prilagaja naravnemu spolu govoreče ali odgovorne osebe. Zaznamovalec spola je končnica osebne glagolske oblike: *Jaz ti ne bom ugovarjal/-a*. Podobno velja za osebne, osebnovojilne zaimke za tretjo osebo in kazalne zaimke: *on, ona, ono; njegov/njen denar; ta me je zmotil/-a*. Ti zgledi kažejo, da se pri pokazni rabi samostalniških zaimkov **spol kodira v odvisnosti od reference**. Način kodiranja kategorije 'spol' je tako razlikovalno znamenje med sobesedilnim in položajskim navezovanjem. Pri pokazni (deiktčni) rabi samostalniških zaimkov pravila prikazovanja prevladajo nad slovnčnimi pravili. Zato na teh mestih govorimo o vdoru t. i. neposredne reference v besedilo (F. Recanati 1993). Podobno velja tudi za rabo lastnih imen: *Obiskala nas je Koščeva*.

Pozornosti so vredni zgledi, na katere je opozoril J. Toporišič (n. d.: 91): *Ta velika baraba mi še do danes ni vrnil dolga.* — *Ta velika baraba je umrla*. Preseneti nas namreč dejstvo, da se v spolu povedek v enem primeru ujema s spolom osebk (ta velika baraba je umrla), v drugem primeru pa

ne (ta velika baraba ni vrnil). Videti je, kot da bi šlo za kršitev pravila, po katerem spol osebka določa spol povedka. Težavo je mogoče rešiti s teorijo povezovalcev, to je samostalniških besednih zvez, ki so nastale s posamostaljenjem prisojevalnih ali istovetnostnih razmernih stavkov (O. Kunst Gnamuš 1995a, b): *Ta je velika baraba. Še do danes mi ni vrnil dolga.* — *Ta velika baraba mi še do danes ni vrnil dolga.* V našem zgledu imamo opraviti s stikom kazalnega samostalniškega zaimka *ta*, ki kaže na nanosnik in zahteva prilagoditev spola nanosniku, in povedkovim določilom *velika baraba*, s katerim nanosniku prisojamo lastnosti. Spol povedka določa referenca, na katero kaže *ta*, in ne spol samostalnika *baraba*. Pridevnik *velika* določa jedro *baraba* in se mu v spolu prilagaja. Besedna zveza *ta velika baraba* je stik dveh samostalniških zvez, ki nista v ujemanem razmerju; SZ *ta* je m. sp., SZ *velika baraba* ž. sp. Zato prihaja do razhajanja med spolom osebka (*ta*), ki določa spol povedka (ni vrnil) in spolom samostalniške zveze *velika baraba*. Stavek *Ta velik baraba mi še danes ni vrnil denarja* je napačen, razen če ne predpostavimo, da je samostalnik *baraba* moškega spola. Naš zgled potrjuje pravilnost podmene, da pokazna raba samostalniških zaimkov zahteva prilagoditev spolnega zaznamovalca spolu reference in da v osebku vsebovani samostalniški zvezi nista v ujemanem, temveč v stičnem razmerju. Tako nam jezik sporoča, da zaimek *ta* ne kaže na *veliko barabo*, temveč na nanosnik, ki ga govorec poimenuje z *veliko barabo*. Mimogrede kaže povedati, da to navidez nepomembno slovnično razlikovanje podpira teorijo neposredne reference, to je mest v jezikovnem sestavu, ki omogočajo neposredni vdor reference v besedilo.

V slovenskem knjižnem jeziku nimamo členkov, ki bi razlikovali t. i. določno in nedoločno rabo samostalnikov. Naši zgledi kažejo, da je to (deiktčno) vlogo mogoče doseči s samostalniškimi zaimki, ki zahtevajo prilagoditev spola (in števila) referenci.

Oblikoslovna pravila slovenskega jezika se tako uspešno prilagajajo potrebi po prikazovanju naravnega spola. Pokazna raba samostalniških zaimkov omogoča ujemanje slovničnega spola z naravnim spolom. Nasprotno težnjo tem, položajsko občutljivim pravilom, pa kažejo skladenjska pravila.

2.2. Ujemalna in navezovalna pravila

Spol ni samo oblikoslovna kategorija samostalniških besed, temveč tudi sestavina skladenjskih pravil, ki vodijo ujemanje med jedrom in določilom samostalniške zveze, ujemanje med osebkom in povedkom ter ujemanje med naveznikom in nanašalnico besedilnega navezovalnega razmerja: (1) pridevniška beseda se ujema v spolu, sklonu in številu s samostalnikom v jedru samostalniške zveze: *velik-ø vol*, *velik-a krava*, *velik-o tele*; (2) osebek določa spol in število povedka: *vol se je pasel-ø*, *krava se je pasl-a*, *tele se je pasl-o*; (3) naveznik se v spolu obvezno ujema z nanašalnico in tako omogoča prepoznavo sobesedilne koreference: *Peter se je ozrl in zagledal nedaleč na stezi Ano.* (i) *Stopala je počasi in previdno krilila z rokami.* (ii) *Stopal je počasi in previdno krilil z rokami.* V primeru (i) iz glagolskih oblik (*je*) *stopala*, (*je*) *krilila*, ki kažeta ženski spol, sklepamo na koreferenčno poimenovanje ženskega spola (Ana). V primeru (ii) glagolski obliki (*je*) *stopal*, (*je*) *krilil* kažeta na koreferenčno poimenovanje moškega spola (Peter).

Navezovalna pravila zahtevajo obvezno ujemanje koreferenčnih poimenovanj v spolu in omogočajo, da prepoznavo navezovalno razmerje med naveznikom in nanašalnico. Toda težave se pojavijo, kadar so osebek ali jedro samostalniške besede ali nanašalnica priredno zloženi, sestavljeni iz samostalnikov ženskega in moškega spola. Tedaj se praviloma uveljavi ujemanje s samostalnikom moškega spola v ustreznem številu. Spolno razlikovanje se v povedku (ki navezovalne bitnosti »sešteje« in jih končniško izrazi kot spolno istovrstne) nevtralizira in uporabijo se oblike za moški spol v dvojini ali množini: *Mojca in Peter sta prišla kot Janez in Peter sta prišla*; *Deklice in dečki so prišli kot Dečki so prišli*; *Deklice in dečka so prišli kot Učitelji in dečka so prišli*; *Deklice in deček so prišli*.

V teh primerih ujemanja povedka z osebkom oblike za moški spol zastopajo tudi oblike za ženski spol; obrnjeno je slovnično nepravilno: **Deklice in deček sta prišli*; *Deklice in dečki so prišle*;

Deklice in dečka so prišle. Izražanje v obliki *deklica in deček* je *prišla* oziroma je *prišel* bi bilo sicer mogoče, a bi občutno podaljšalo besedilo, zato ni v navadi.

Pravilo Ož + Om - Om ima zanimivo posledico. Ženska spolne razlike v dvojnem izražanju ne more utajiti, četudi bi to želela, moški pa spolne razlike v dvojini ne more izraziti. Če ženska reče *bila sva*, v obliki sporoči, da je bila v družbi z moškim. Če bi bila v družbi z žensko, bi morala reči *bili sva*. Če moški reče *bila sva*, je bil v družbi ali z žensko ali z moškim, spolnega razlikovanja tedaj namreč sploh ne more sporočiti. Slovnico pravilo v tem primeru vsiljuje ženski večjo natančnost pri prikazovanju spolne razlike.

Pravilo Ož + Om - Om je izpeljano tudi v zaimenskem sestavu, kar omogoča položajsko in sobesedilno navezovanje. Osebnim zaimkom *jaz, ti, on, -a, -o* v imenovalniških oblikah slovenska slovnica sicer prisoja tropsolnost (videli smo, da se v teh primerih spol kodira v odvisnosti od reference). *Jaz* je samo moškega spola, če ga uporabljamo kot samostalni, za poimenovanje ega (*Njegov jaz je močan*); v večini drugih sklonov pa se spolno razlikovanje nevtralizira: *Jana in Peter sta prišla. Povabi ju v hišo* kot *Janez in Peter sta prišla. Povabi ju v hišo* ali *Eva in Jana sta prišli. Povabi ju v hišo*. Postavlja se vprašanje, ali spol teh oblik določiti na podlagi koreferenčne besedne zveze (v primeru *Jana in Petra sta prišli. Povabi ju v hišo* je zaimku *ju* obvezno pripisan ženski spol. Če pa sta navezni nanašalnici moškega spola, se tudi navezniku pripisuje moški spol. Pri raznospolnih nanašalnicah je naveznik v dvojini ali množini, spol pa je po analogiji s splošnim pravilom Ož + Om - Om moški.

2.3. Načela rabe

Potem ko smo razčlenili oblikoslovno-skladenjska pravila, ki vodijo rabo slovnicega spola, in tista, ki omogočajo prikazovanje spolne razlike kot poteze reference, si oglejmo še načela rabe, ki vodijo izbiro pravil pri nastajanju besedil raznih funkcijskih zvrsti. Medtem ko so oblikoslovno-skladenjska pravila sestavina jezikovnega sestava in v tem smislu razmeroma nespremenljiva in obvezna, so načela rabe izbira; prilagajati jih je mogoče enakovrednejšemu upoštevanju spolne razlike kot poteze reference.

2.3.1. Množinski osebek

Množinski osebek uvrščam med pogosto rabljena retorična sredstva, z njim se govorec med sporazumevanjem istoveti z drugimi udeleženci govornega položaja. Pogosto ga uporabljajo učitelji v razredu (Danes bomo spoznali samostalniki), vodstveni delavci v institucionalnem govoru, pisci knjig se istovetijo z bralci, politiki z ljudstvom. Ne glede na to, ali je skupina sestavljena iz moških ali žensk ali pa je spolno mešana, se uporabljajo oblike za moški spol množine: *pogovarjali se bomo* in ne *pogovarjale se bomo*. Oblike za ženski spol so mogoče le, če so sporočevalka in vse udeleženske ženskega spola. Če bi se sporočevalka v spolno mešani skupini izrekala v oblikah za ženski spol, bi bilo njeno izražanje zaznamovano; nagovarjala bi samo ženske. Učinek enotnega in istovetenja spolno razlikujoče se skupine je praviloma mogoče dosegati le z množinskim osebkom v moškem spolu. Množinski osebek v ženskem spolu je mogoče uporabiti v tej vlogi le v spolno istovrstni ženski skupini, vendar celo v teh položajih ženske govorce pogosto uporabljajo oblike za moški spol.

Če bi hoteli poudariti spolno različnost skupine, njeno sestavljenost iz moških in žensk, bi lahko rekli *Smo se zbrali oz. zbrale*. Vendar bi se moški težko tako izrazil; zanj je izražanje v oblikah za ženski spol slovnico nesprejemljivo, saj bi se v besedi feminiziral; za ženske je izražanje v oblikah za moški spol sprejemljivo in nezaznamovano. Nevtralizacija razlike moški — ženska v sestavu slovenskega jezika je dosežena z opustitvijo oblik za ženski spol v prid oblikam za moški spol v vseh »seštevnih« položajih, kjer se raznospolni referenti izrazijo v skupni dvojnem ali množinskem osebni glagolski obliki. Ali bi govorce ženskega spola v položajih, ki vključujejo neposredno referenco nanje (na primer ogovorna množina), lahko uporabljale oblike za ženski spol? Lahko, vendar bi tako izražanje moške naslovnike izključevalo. Pri raznospolnih referencah in

poimenovanih zanje so oblike za moški spol vključevalne, oblike za ženski spol izključevalne. Če ženska raznospolno skupino nagovori z obliko za ženski spol, iz nagovora izključi moške člane skupine. Pravila prikazovanja naravnega spola v kategoriji slovničnega spola v tistih oblikah, ki poimenovanja in pripadajoče nanosne bitnosti »seštevaajo« (nadpomenska poimenovanja kot *otroci, starši, učenci, učitelji*; osebne glagolske oblike v dvojini in množini; samostalniški zaimki v dvojini in množini, razen kadar gre za pokazno rabo), vključujejo operacije nevtralizacije spolne razlike na temelju hierarhizacije, vključevanja in izključevanja. Spolna razlika je nevtralizirana v prid oblik moškega spola, oblike za moški spol vključujejo tudi oblike za ženski spol; oblike za ženski spol izključujejo oblike za moški spol. V številnih samonanašalnih položajih zato govorka ženskega spola ne more izraziti svojega naravnega spola, medtem ko moški lahko prek oblike svoj spol posploši tudi na ženske. Slovnična pravila in pravila prikazovanja se v tem primeru ne skladajo.

2.3.2. Nagovarjanje druge osebe

Navodila in napotki v učbenikih najpogosteje nagovarjajo učence in učenke z oblikami za moški spol:

Moderna fizika je tako mikavna, da se boš z veseljem lotil dela, ta učbenik in tvoj učitelj pa ti bosta pomagala na vsakem koraku do novih spoznanj (F. Plevnik, Fizika, Ljubljana: DZS, 1990: 5).

Oblike, ki zaznamujejo spol (se boš lotil, tvoj učitelj), so rabljene pokazno. Dejanski naslovniki nagovora so učenke in učenci, vendar pisec učbenika slovnično nagovarja samo učence, vsakega posebej, učenke pa le, če so uvrščene v množico učencev. Kadar gre za pokazno rabo (boš, tvoj učitelj) in neposredni nanosnik, pravila slovenskega jezika sicer omogočajo spol zaznamovalca prilagoditi naravnemu spolu. V neposrednih nagovorih je dvospolno poimenovanje znamenje posebne pozornosti in povsem v duhu pravil slovenskega jezika.

2.3.3. Strokovna in znanstvena besedila

Da strokovno izrazje ne izraža spola kot poteze reference, je razumljivo, saj je za strokovno izrazje značilno, da ne bistvene poteze zanemari. Kot ne bistvena poteza je obravnavan naravni spol, medtem ko slovnični moški spol prevzame vlogo nadpomenske.

(1) Moškega spola so nadpomenske, ki predstavljajo moško in žensko referenco: moški + ženska — človek; deček in deklica — otrok; učenci in učenke — učenci; učitelji in učiteljice — učitelji; oče in mati — starši.

Pri tem pogosto prihaja do neskladja med dejanskostjo in obliko. Pisec govori o *tvojem učitelju*, četudi predmet poučuje učiteljica. Učiteljice namreč danes prevladujejo, učitelji pa so na šolah kdaj prava redkost. Čeprav je večina učiteljic, stavkajo učitelji; čeprav je učenek in učencev enako število, govorimo o učencih.

(2) Kadar avtorica strokovnega ali znanstvenega besedila izraža splošno veljavno trditev, se izraža v obliki za moški spol, čeprav ima izraz pokazno vrednost in kaže na avtorico:

Kako bom zahtevo izrazil, je odvisno od tega, kako naslovnika z njo obremenjujem. Poved bi govorka lahko izrekla v obliki za ženski spol, ne da bi kršila pravila slovenskega jezika: *Kako bom zahtevo izrazila, je odvisno od tega, kako naslovnico z njo obremenjujem.* Druga različica nedvomno bolj poudari spolno istovetnost govoreče.

V strokovnem upovedovanju se pomenska razlika moški — ženska navadno nevtralizira v prid oblik moškega spola: govorec, tvorec besedila, sporočevalec, naslovnik, pisec. Kadar so strokovna poimenovanja rabljena pokazno in zaznamujejo osebe moškega in ženskega spola, je priporočljiva raba samostalnikov moškega in ženskega spola, če so ti v jeziku na voljo.

2.3.4. Družbena položajskost

Pomembni položaji v mreži družbenih razmerij so poimenovani s samostalniki moškega spola. Če tako mesto zasede ženska — to se danes ne zgodi ravno pogosto — jo lahko doleti »diskurzivna spolna kastracija«, postane predsednik, rektor, doktor.

(1) *Na seji sta bila tudi rektor profesor dr. Boris Sket in glavni tajnik Univerze Marjeta Vilfan.*

Besedilo poimenuje dva referenta, moškega (Boris Sket) in ženske (Marjeta Vilfan). Toda oblika za moški spol se pojavi trikrat (sta bila, rektor profesor dr. Boris Sket, glavni tajnik), oblika za ženski spol pa le tedaj, ko je uporabljeno lastno ime s pokazno vrednostjo. Z zgledom želim opozoriti na razliko v rabi med samostalniki, ki zaznamujejo nanosnik, in tistimi, ki splošno zaznamujejo vloge, položaje, poklice ali nazive. Položajsko posredovana mesta so večinoma poimenovana s samostalniki moškega spola, čeprav jih zasedajo ženske. Naštejmo še nekaj zgledov:

(2) *Predsednik mladinske organizacije je postala Meta Držaj.*

(3) *Kot član komisije za oceno magistrskega dela sem oblikovala naslednje poročilo.*

(4) *Sonja Lokar, izvršni sekretar, je v nedeljskem intervjuju razkrila domala vse šibke točke slovenske politike.*

(5) *Pregledala sem poimenovanja za nazive v svojih diplomah in ugotovila naslednje: 1967 — profesor, 1975 — magister, 1981 — doktor, 1987 — izredna profesorica.*

V položajskem diskurzu, ki povezuje družbeno vlogo in poimenovanje z osebo ženskega spola, večkrat pride do različnega poimenovanja nanosnika in vloge. Samostalnik, ki kaže na osebo ženskega spola, je ženskega spola, samostalnik, ki poimenuje položaj, pa moškega spola. Spol osebne glagolske oblike določa poimenovanje nanosnika ali neposredno nanosnik, če gre za pokazno rabo zaimkov. Opisanim zgledom nasproten je primer (6), ko je položaj poimenovan s samostalnikom moškega in ženskega spola, čeprav ga dejansko zaseda moški:

(6) *Če se držimo jezika novega statuta, potem je treba reči, da je bil za predsednico oziroma predsednika LDS izvoljen Jožef Školč, za generalno sekretarko oz. generalnega sekretarja pa Roman Ravtar ... Statut daje večja pooblastila predsednici/predsedniku stranke.*

Čeprav sta obe pomembni vlogi zasedla moška, liberalni demokrati niso zanemarili priložnosti, izraziti svojo ideološko-programsko postavko, ter so vlogi poimenovali s samostalnikoma ženskega in moškega spola. Tako izražanje sicer ni napačno, je pa zaznamovano tedaj, kadar je nanosna referenca že znana, ne samo mogoča.

Sočasno je izpod peresa skupine »Ženske za politiko« prišla celo kritika *Ustave*:

(7) *Neupoštevanje ženske in ženskega vprašanja kaže že jezikovna dikcija osnutka ustave. Predlagamo, da se poleg moških oblik posameznih besed (npr. državljan, tujec, obdolženec, tolmač itd.), ki večinoma predstavljajo neformalno normo ustavne diktije, zapišejo tudi ustrezne ženske oblike ali pa naj tovrstne izraze nadomestijo spolno nevtralni pojmi.*

Uveljavljanje načela, da bi morale biti družbene vloge poimenovane s samostalniki ženskega in moškega spola, bi precej povečalo število besed, čeprav bi ne mogli trditi, da bi bilo to neskladno s pravili slovenskega jezika. Dvospolno bi lahko bile zapisane predloge formalnih besedil, ki se izrekajo z najpomembnejših družbenih položajev, kot je to že uveljavljeno v predlogi prisege, ki jo izreče predsednica oziroma predsednik republike:

(8) *Prisegam, da bom spoštoval(a) ustavni red, da bom ravnal(a) po svoji vesti in z vsemi svojimi močmi deloval(a) za blaginjo Slovenije.*

V konkretnem primeru se potem uporabi samo ena različica — tista, ki pač ustreza vsakokratnemu referentu.

Ujemanje spola samostalnika, ki poimenuje nanosnik, in samostalnika za poimenovanje vloge, ki jo ta zaseda, je obvezno, kadar imamo na voljo ustrezna poimenovanja.

Naslednji zgled je vzet iz razprave J. Toporišiča (1981):

(9) *Danes bom jaz kuharica, ti, žena, pa kosec.*

Spol samostalnika, ki kaže na nanosnik, in spol samostalnika, ki poimenuje vlogo, nista skladna, temveč nasprotna. Kuhal bo moški, kosila bo ženska. Poimenovanji vlog *kuharica*, *kosec* ne sledita pravilu o ujemanju spola samostalnikov za nanosnik in vlogo, temveč načelu pogostnosti. Poklic, ki ga pogosteje opravljajo ženske, je poimenovan s samostalnikom ženskega spola (*kuharica*), opravilo, ki ga najpogosteje opravljajo moški, pa s samostalnikom moškega spola (*kosec*). Načelo pogostnosti, po katerem zlasti najpomembnejše družbene vloge in položaje zasedajo moški, je morebiti vplivalo na neskladja v poimenovanju nanosnikov ter naslovov, vlog in položajev, če te zasedajo ženske.

3. Sklep

Razčlemba pravil, ki omogočajo prikazovanje spolne razlike, je pokazala, da je kodifikacija kategorije 'spol' v oblikoslovno-skladenjska pravila pripeljala do nesomernega razmerja med slovničnimi pravili in prikazovalnimi načeli. Kadar v skladenjskem razmerju samostalnike moškega in ženskega spola zastopa skupna oblika, je ta moškega spola. Razlika v spolu se na teh mestih nevtalizira v prid moških oblik. Spol na teh mestih zaznamuje oblike za moški spol. Zato se v številnih položajih osebe ženskega spola poimenujejo z oblikami za moški spol.

Vendar obstajajo tudi pravila, ki v besedilu omogočajo prilagajanje oblik naravnemu spolu nanosnika: (1) to je razvito (hkratno) dvospolno poimenovanje vlog, poklicev, položajev, naslovov (*kmet/kmetica*, *predsednik/predsednica*); (2) pri pokazni rabi samostalniških zaimkov se spol poimenovanja in osebne glagolske oblike prilagaja naravnemu spolu pokazane bitnosti (ti si bila poslanka/ti si bil poslanec); (3) spol samostalnika, ki poimenuje naslove, vloge ali položaje, se ravna po spolu samostalnika, ki poimenuje nanosnik, ki to vlogo ali položaj zaseda.

Petkovičev prispevek Zora Jugoslavinska in Radoslava Razlagu. Tečaj II. 1853 je bil nastanjen v 136. številki časopisa Časopisni listi, 29. avgusta 1853 v letniku Slovenske novosti.

Literatura

Guenther, S. (1992): Sprache und Geschlecht: Ist Kommunikation zwischen Frauen und Maennern interkulturelle Kommunikation? Linguistische Berichte 138: 123-143. Westdeutscher Verlag.

Hepworth, J., Griffin, C. (1990): The »Discovery« of Anorexia Nervosa: Discourse of the Late 19th Century. Text 10: 321-333.

Kunst Gnamuš, O. (1995a): Teorija sporazumevanja. Ljubljana: Center za diskurzivne študije.

Toporišič, J. (1981): K teoriji spola v slovenskem (knjižnem) jeziku. Slavistična revija 1981: 79-94.

Toporišič, J. (1984): Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja.

Priloge je bil makedonski kritik in prevajalec (prip. Priloge Slovenske novosti, 1853, št. 136-137).
Sporov, Aleksandar: Napisana slovnica ... v letniku Slovenske novosti, 1853, št. 133-142.

